

Fogalmi választás és nyelvi vonzás a tárgyszavas információkereső nyelvi modellekben

Az információkereső nyelveken belül a tárgyszavas rendszerek használata elválaszthatatlan a nyelv és a gondolkodás kölcsönhatásából származó „természetes” nehézségektől. Ezek szorosan összefüggnek a nyelvszokással, az egyéni nyelvhasználattal, a fogalmi választások, nyelvi vonzások és a változások problémakörével. A tanulmány néhány külföldi és magyar példával megkísérli szemléltetni ezeket a nehézségeket.

A tárgyszavas információkereső nyelvi modellekben az alkalmazási módszerek sokféle mintája kialakulhat az alaktani sajátosságoktól a szintaxisig. Az információtechnológiai lehetőségek következtében számítógépes környezetben olyan automatikus, visszakeresést támogató eszközök is rendelkezésre állnak, amelyek megkönnyítik a felhasználók dolgát. Az indexelt tárgyszavak a visszakeresésben logikai műveletekkel szabadon kombinálhatók. A szó eleji vagy szóvégi csonkolással egy utó- vagy előtag alakjainak és értelmének tágitását végezhetjük. Az indexekbe való betekintés lehetősége az ábécérendű szókészletre nyit rálátást a felhasználói szinten, valamint a hasonlítást biztosítja a feltárás szintjén.

A hivatkozások automatikus és intellektuális kezelése a terminológia megválasztásában irányítja a keresőt. A különböző integrált könyvtári rendszerek fizikai lehetőségei a gyakorlatban nem minden esetben képesek az automatikus eszközök korlátlan kivitelezésére. A tárgyszavak alaktani szabályozásától a visszakeresés számítógépes támogatottságáig különböző minták, modellek alakulhatnak ki az elvek mentén a gyakorlatban.

Az egyszerű morfológiai mintát alkalmazó megoldások többségében egyszavas alapneveket használnak, a fogalmi és szemantikai szint ezekben a szerkezetekben a tárgyszóláncban generálódik. Többségük átfogó indexelést tesz lehetővé.

Az összetett morfológiai mintákon alapuló rendszerekben nemcsak egyszerű, hanem összetett szavakkal és szókapcsolatokkal is indexelnek. A fogalmi és szemantikai szint ezért ezekben már az alaktannal együtt jelen van, és meghatározza a szintaxist.

Szerkezetileg háromféleképpen alkalmazhatók a tárgyszavak. Önálló, egymástól független, „szabadon hagyott”, lebegő kifejezésekkel, egyszerű vagy összetett láncokkal. A láncokon belüli sorrend lehet szabályozott, kötött vagy szabályozatlan, kötetlen. Az alkalmazott módszer a különböző szintek kombinációjától függően eredményezhet átfedésses, szórt vagy kevert halmazú modelleket. A pre- és posztkoordinálás lehetősége a feltárás és a visszakeresés szintjén egyaránt meghatározó lehet. Összességében az információkereső nyelv a valóság tükrözésében a fogalmi és nyelvi hálózatok kapcsolódásaiban a „minden mindennel összefüggő” hálóelv alapján épül fel.

Külföldi elvek és gyakorlat

A tárgyszavas információkereső rendszerek szabályozásának elveit a nemzetközi szakirodalom alapján az IFLA Osztályozási és Indexelési Bizottságának jóváhagyásával egy munkacsoport gyűjtötte össze és adta közre 1999-ben [1]. Ezek az általános elvek lényegében a kialakult gyakorlatok nyomán emelik ki a tárgyszavas rendszerek működésének szabályait és sajátosságait.

Az általános szabályozó szempontok (egységeség, szinonímia, homonímia, szemantika, szintaxis, következetesség, névhasználat, szavatosság, használói és alkalmazási elv) közül az alábbiakban az első öt lényeges elv gyakorlati megvalósulását elemezzük egy germán, egy latin és egy szláv nyelvcsaládból választott (angol, portugál és lengyel nyelvű) tárgyszavas rendszer mintáinak összehasonlításával.

Egységesség

Az angol nyelvű rendszerben (*Library of Congress Subject Headings = LCSH*) az egységesség elvének megvalósulását elsősorban az olyan kettősség akadályozhatja, amikor a kifejezések közötti alosztással vagy szó szerkezetekkel párhuzamosan tárgyszavaznak (pl. Schools–Management és School management).

A portugál mintában (*Sistema de Indexação em Português = SIPORBASE*) az egységességen belül hangsúlyos szerepet kap a terminológia elve, mivel az információkereső nyelv olyan terminológiai nyelv, amely a természetes nyelvi alapú kifejezések többértelműségét szabályozott forma és tartalom alapján közvetíti.

A lengyel nemzeti könyvtári példa (*Instrukcja tematowania i katalogu przedmiotowego = ITKP*) az egységesség elvében a szinonimitás kérdését tartja a legproblematisabbnak. A természetes nyelv a fogalmakat és tárgyköröket általában több néven is megnevezi, ezeket szinonimáknak tekintik a rendszerben (pl. lingwistyka és językoznawstwo – a 'nyelvtudomány' kifejezés latin eredetű és anyanyelvi változatai).

Ha összehasonlítjuk a három megközelítést, akkor a különböző szempontok alapján sajátos minták körvonalazódnak. Az angol nyelvű rendszerben az egységesség elvén belül az indexelés módszerére helyezik a hangsúlyt, vagyis a kifejezhetőség változékonyságának a kezelésére, egységesítésére törekednek (ez elsősorban *morfológiai módszertani* probléma). A portugál elvek az információkereső nyelv terminológiájának a megválasztását helyezik előtérbe (vagyis a *nyelvi szinten a szókészlet* megválasztását hangsúlyozzák), a lengyel példában pedig a *szinonímia* a központi téma (a lényeg ebben az esetben a *jelentéstanra* helyeződik). A különböző nyelvekre tehát más-más szempontú lényegkiemelés jellemző. Az egységesség elvén belül az indexelés módszerének kiválasztása határozza meg a szerkezetet, a terminológia és a szinonímia pedig a forma és tartalom kölcsönhatásait. Ezeknek a kezelése biztosíthatja az egységesség elvét, a polisziémia kiküszöbölését.

Szinonímia

A szinonimitás esetei az LCSH-ban (példák az [1]-ből):

- ekvivalens kifejezések és szó szerkezetek (pl. Bait fishing „used for” Bobber fishing, Still Fishing);

- szignifikáns (tartalmas, jellegzetes) szavakkal kezdődő kifejezések (pl. Truck driving UF Driving, Truck; Songs, Irish UF Irish songs);
- alternatív helyesírás (pl. Door knobs UF Doorknobs);
- régi alakról az új alakra való hivatkozás;
- fölfelé hivatkozás – fölérendelt fogalomra (pl. Bait fishing UF Worm fishing);
- rövidítések, mozaikszavak (a hivatkozás kétirányú lehet: ha a teljes forma és a rövid forma egyformán ismert, akkor a rövid alakról hivatkoznak a teljesre, ha a rövid alak ismertebb, akkor fordítva);
- idegen szavak (a hivatkozás irányát a használat gyakorisága dönti el);
- alosztások (elsősorban tulajdonnévi értelemben használt esetekben, alárendelt testületekre például nem hivatkozhatunk fölérendelt testületről, csak fordítva);
- népi, etnikai, nyelvi csoportok megnevezéseiben (pl. Art, French UF French art);
- két téma ÉS kapcsolata (pl. Feminism and the arts UF Arts and feminism);
- fő-tárgyszó-altárgyszó alosztás (Advertising–Newspaper UF Newspaper–Advertising).

A SIPORBASE (Portugál Nemzeti Könyvtár) szinonímiaértelmezése

Szinonimák:

- különböző eredetű (idegen vagy anyanyelvi) kifejezések (pl. Lanche UF Merenda),
- új fogalmak kifejezésváltozatai (pl. Telemática UF Teleinformática),
- egy nyelven belüli [tájnyelvi] alakváltozatok (pl. Desfolhada UF Descamisada),
- népszerű kifejezéssel szemben tudományos megnevezés (pl. Lepidopteros UF Borboletas),
- mai alak és elavult alak (pl. Países em desenvolvimento UF Países subdesenvolvidos).

Alternatív formák:

- alosztás vagy szintaktikai szerkezet használata (pl. Solos – Acidez UF Acidez des solos),
- megfordítható ÉS kapcsolat (pl. Educação e crime UF Crime e educação),
- alternatív helyesírás (pl. Controlo de autoridade UF Controle de autoridade),
- rövidítés vagy mozaikszó kontra teljes név (pl. União Soviética UF URSS).

Idegen szavak – Köznevek:

- általános szabály, hogy nem alkothatók „lásd” hivatkozások idegen szavakra, kivéve, ha létezik nem használt, elavult anyanyelvi változatuk (pl. RAM [Informática] UF Memória de acesso directo).

Tulajdonnevek:

- anyanyelvi formák (pl. Suíça UF Schweiz, Suisse, Svizzera),
- idegen nyelvű formák (pl. Conselho da Europa UF Conseil de l'Europe, Council of Europe).

ITKP (Lengyel Nemzeti Könyvtár)

Lexikai szinonimák – lásd hivatkozással:

- kevésbé használt és előnyben részesített alak (pl. buty lásd obuwie),
- idegen nyelvi és anyanyelvi alak (pl. akronimy lásd skróty),
- népszerű és hivatalos alak (pl. Celnicy lásd Służba Celna),
- rövid és teljes alak (pl. PAN lásd Polska Akademia Nauk),
- eltérő helyesírású forma (judo lásd džudo),
- időben változott alak (pl. Abisynia lásd Etiopia).

A három különböző nyelvű rendszer eltérő szinonímiaértelmezése abból ered, hogy különböző szinteken kezelik a szinonimitás kérdéskörét. A rokonértelműség egyrészt lehet külső eredetű, ha a természetes nyelv hatásai érvényesülnek az információkereső nyelvben („importált”, természetes nyelvből átvett szinonimitás). Adódhat az információkereső rendszer módszereinek szerkezetéből, ilyenkor belső eredetű szinonimiáról beszélhetünk (angol nyelvű példa). Előfordulhat különböző szinteken (alaktan, jelentéstan, szintaxis, fogalmi szint), sőt a szintek között is lehetnek szinonimikus jellegű kapcsolatok, átjárások. Ezeknek a felismerése sokszor nem könnyű, mint ahogy azt a tipizálásuk is mutatja.

Az angol nyelvű példában a köznyelvi norma szerinti gyakoriságnak jelentősége van a mozaikszavak használatának kiválasztásában, míg a lengyel és portugál nyelvben ez az elv nem érvényesül, vagy nem egyértelműen szabályozott. Az angol nyelvű példák alapján nem az elméleti, hanem a gyakorlati szabályozás kap hangsúlyosabb szerepet, nem jellemző a nyelvvédelem (mert nincs rá szükség), a használatot az előfordulás gyakorisága irányítja.

A tájnyelvi eltérésekből eredő szinonímia és az anyanyelv hangsúlyos védelme elsősorban a portugál mintában jelenik meg.

Homonímia

LCSH (Kongresszusi Könyvtár, USA)

Általános szabály, hogy több szótári definícióval rendelkező kifejezések esetén a tárgyszavakat zárójelben értelmezővel szükséges ellátni, ami megkülönbözteti az azonos alakok megfelelő jelentéseit. Ilyenek lehetnek:

- a tudományágak nevei, fogalmai (pl. Analysis [Philosophy]);
- a dolgok kategóriái (pl. Cuffs [Clothing]);

- az értelmezős szerkezettel szemben szókapcsolat (pl. Analysis [Mathematics] helyett Mathematical analysis);
- a közértelmű jelentés esetén az értelmezés elhagyható (pl. Holsters).

SIPORBASE

Tulajdonnevek:

- testületi és személynevek (Apolo 70 [Centro comercial] és Apolo 70 [Cinema] vagy Silva, José Maria, 1751-1824 és Silva, José Maria, 1923);
- címek (azonos alakú címek azonosítója a szerző) – a katalogizálási szabályzattal összhangban;
- földrajzi nevek (pl. Paris [Estados Unidos] és Paris [França]);
- egyéb nevek;
- épületek és más építmények közigazgatási névvel való azonosítása;
- család- és dinasztianevek dátummal vagy más megkülönböztető elemmel (kiegészítő adattal) való azonosítása;
- hősök, legendák és mitológiai entitások azonosítása;
- események, rendezvények azonosítása dátummal és helyszínnel.

Köznevi eredetű homonimák értelmezővel való megkülönböztetése, a kétes értelmű idegen szavak egyértelműsítése és jelentéskorlátozás esetekben alkalmazhatók.

Nem használható értelmező:

- átfogó értelemben használt kifejezés,
- jelzős szerkezettel helyettesíthető kifejezés (pl. Análise matemática),
- átfogó fogalom speciális alkalmazásai esetén (helyette alosztások használandók),
- mellérendelő ÉS kapcsolat helyett.

ITKP

- a tárgyszókészletbe legalább két homonim alak beke-
rülésekor mindkét esetben szükséges az értelmezés (pl. Humanizm, postawa és humanizm, prąd kulturowy);
- ha a természetes nyelvből csak a homonima egyik alakja kerül be a rendszerbe, a használó számára akkor is kétértelmű lehet, ezért értelmezése akkor is szükséges (pl. Psalterium, instrument muzyczny);
- különböző tudományágakkal értelmezett homonimák helyett a jelzős szerkezetek használandók (pl. Analiza matematyczna, chemiczna, fizyczna).

A homonimák kezelésében hasonló kérdés merül fel a rendszerek összehasonlításában, mint a szinonimáknál. Homonímia származhat a természetes nyelvi azonosalakúságból, az információkereső nyelv szerkesztési módszereiből, sőt a formai és tartalmi feltárás (katalogizálási szabályzat és információkereső nyelv) közötti átfedésekből.

A portugál példa szerint többféle esete is előfordulhat annak, hogy a különböző típusú tulajdonnevek között is létezhet homonímia (azonos alakú személy- és testületi nevek).

Szemantika

Az *LCSH*-ban szemantikailag két csoportot alakítottak ki, a hierarchikus és rokonsági viszonyok kifejezésére.

Hierarchikus hivatkozások:

- nemfogalom/fajfogalom (pl. Apes BT Primates),
- egész/rész (pl. Toos BT Foot),
- példázás – átfogó téma és tulajdonnév esete (pl. Whitewater Lake [Wis.] BT Lakes–Wisconsin).

Rokonsági kapcsolatok (kölcsonös hivatkozás):

- átfedéssel és kapcsolat vagy más kifejezés váltakozása (Boats and boating RT Ships),
- egy tudományterület és tárgya között (pl. Ornithology RT Birds és fordítva),
- személyek és szakterületük között (Medicine RT Physicians és fordítva).

SIPORBASE

Hierarchikus kapcsolatok:

- nemfogalom/fajfogalom (pl. Música clássica BT Música),
- egész/rész (pl. Museu etnográfico BT Museu),
- példázás – tulajdonnév/átfogó téma (pl. Rio Tejo [Espanha] BT Rios–Espanha).

Asszociatív hivatkozások (különböző hierarchiához tartozás eseteiben):

- szakterület és tárgya között (pl. Ornitologia RT Aves),
- folyamat és közege (pl. Termostatos RT Temperatura – Regulação),
- cselekvés-következmény (pl. Construção naval RT Navios),
- ok-okozati kapcsolat (pl. Substâncias patogénicas RT Doenças),
- anyag-ellenszer (pl. Herbicidas RT Ervas daninhas),
- fogalom-mértékegység (pl. Decibel RT Som),
- cselekvés-szenvedője (pl. Vingança RT Uvas),
- entitás-tulajdonság (pl. Venenos RT Toxicidade),
- fogalom-eredet (pl. Alcabastrenses RT Castelo Branco [Portugal]),
- gyűjtőfogalom és alárendelt eleme (pl. Museu de marionetas RT Marionetas).

ITKP

Ekvivalenciareláció (szinonimák és kváziszinonimák, szócsoportok között, pl. Pastwiska lásd Łąki i pastwiska).

Hierarchikus kapcsolatok:

- nemfogalom/fajfogalom (pl. Antropometria BT Antropologia),
- egész/rész (pl. Penicilina BT Antybiotyki).

Mellérendelő vagy egyenrangú/rokonsági kapcsolatok pl. tudomány és tárgya, anyag és termék, ok és okozat között (pl. Demony RT Aniołowie, Diabeł, Religia).

A szemantikai szabályozás mind a három példában egyértelműen a fogalmi szabályozás különböző szintű megvalósulásait, a gondolkodás eltérő logikáját tükrözi. Az asszociatív vagy rokonsági relációk részletezése a rendszerekben nagyon különböző. A hierarchikus relációk tükrözésében a genus/species és egész/rész viszony mind a három rendszerben, a példázás esete azonban csak kettőben (angol és portugál) található meg. A példázás elvileg a fogalom tartalma és terjedelme közötti megfeleltetésre épül, funkciója elsősorban az informatív közlést, azonosítást szolgálja. Az egyedi tulajdonnevekkel azonosított témák esetén lehetőséget nyújt arra, hogy a fogalom tartalmát is feltárja. Ez a visszakeresésben egy általánosabb megközelítést is lehetővé tesz. A portugál nyelvben a különböző hierarchiához tartozó mellérendelő kapcsolatok esetében gazdag asszociatív hivatkozási esetek jellemzőek.

Szintaxis

LCSH

A tárgyszószerkezetek típusai előfordulhatnak önállóan vagy alosztásokkal.

Típusok:

- egyszerű nevek (pl. Libraries);
- összetett nevek (pl. Bioengineering);
- értelmezős nevek (pl. Seals [Animals]);
- jelzős nevek (pl. Wild dogs);
- eljárás kifejezések (pl. Photography of dogs);
- mellérendelt kifejezések (pl. Children and animals);
- összetett kifejezések (Infants switched at birth);
- téma, név vagy forma/alosztályozással (pl. United States–Civilization–Afro-American influences).

Alosztások típusai: téma, földrajzi, időbeli, formai.

SIPORBASE

- egyedi felvétel elve (egyszerű felvétel),
- prekoordináció elve (komplex téma esetén a kifejezések kombinálásával).

Típusok:

- egyszerű fogalom esete,

- két fogalom egymás mellé rendelésével (kivéve a jelzős és előljárós szószerveket),
- alosztással (téma, földrajzi, időbeli, formai lehetőséggel).

Sorrendszabály: Főtéma – altéma – földrajzi – időbeli – formai alosztás.

ITKP

A teljes tárgyszólánc szerkezete kötött sorrendben: Főtéma – altéma – földrajzi – időbeli – formai alosztás.

A szintaxis elvén belül szabályozzák a rendszerek az információkereső nyelv alaktanára (morfológiájára) vonatkozó kérdéseket, valamint a szerkesztési elveket. Valódi szintaxis jellegű probléma a szintaktikai kapcsolatok és a tárgyszóláncok szerkesztésének, valamint a tárgyszótípusok sorrendiségének szabályozása. A szemantikai problémák ezt a szintet sem mentesítik a kétértelműség eseteitől, amelyekre nem mindig sikerül a rendszerekben megnyugtató megoldást találni.

Összességében a különböző szintek szabályozása nyelvenként hasonló elvek és különböző gyakorlati módszerek alapján történik. Megvalósításuk az adott nyelv összetett rendszerének és a nyelvszókás sajátosságainak függvénye. A rendszerekben valamennyi szinten jelen van a kétértelműség vagy többértelműség problémája, amelyet a szabályok megpróbálnak egyértelműen egységesíteni. Ez nem mindig sikerül maradéktalanul a természetes és információkereső nyelv, valamint a nyelvi és fogalmi szintek, tágabb értelemben pedig a gondolkodás és a nyelv folyamatos kölcsönhatásai, egymástól való elválaszthatatlansága miatt.

Magyar közkönyvtári minták

Az 1990-es években a magyar közkönyvtárak folyamatosan áttértek a hagyományos feltárásról az

integrált könyvtári rendszerű számítógépes feltárára. A gépi adatsere-formátum egységességét általában a MARC formátum alkalmazása és az ISBD szabványcsalád biztosította. A formai szabályozás tehát elvi és gyakorlati eszközök tekintetében felkészült volt arra, hogy munkafolyamataiban zökkenőmentesen áttérjen a hagyományos feltárásról a számítógépes alkalmazásokra.

A tartalmi feltárás esetében ez az áttérés korántsem mondható ilyen simának. Mivel egységes elvi keretek nem voltak kidolgozva magyar nyelvterületen a tárgyszavas rendszerek szabályozására, ezért a könyvtárak többnyire helyi szinten, saját intellektuális apparátusukra támaszkodva, házi szabályzatokat alkottak a tárgyszavas információkereső nyelv bevezetésére, vagy más könyvtárak gyakorlatát vették át.

Az általános és egységes elvek nélkülvé válása, a természetes nyelvi elemek különböző elvű és gyakorlatú információkereső nyelvi alkalmazása tíz év távlatában már jól látható sokféleséget eredményezett. A közkönyvtáraknak nyelvi szinten heterogén, különböző mélységű dokumentumok és információk, széles körű társadalmi rétegek és generációk felé való közvetítését kell összehangolniuk.

A tárgyszavas információkereső nyelvek összehasonlításában mintaként hasonló nagyságú magyarországi közkönyvtárak szerepeltek. Erre a célra a legalkalmasabbnak a megyei könyvtárak bizonyultak: az Alföldről Debrecen, Kecskemét és Szeged, a Dunántúlról Győr, Kaposvár és Szombathely példáit láthatjuk.

Azonos művek – különböző tárgyszavak

A példákban (az adatok 2002-es online keresésekből származnak) a formai adatok rövidítve, a tartalmi tárgyszavak az eredetihez hűen találhatóak.

A gyermekkor története / Pukánszky Béla ISBN 963-16-2782-9
Tárgyszavak

BDMK	HBMK	KKMK	KJMK	MVKK	S-K
–	Családi nevelés Történet Ókor 2000	családi nevelés gyermeknevelés művelődéstörténet neveléstörténet gyermek	Művelődéstörténet Nevelés, családi- Történet Ókor- -2000	Civilizációtörténet Családi nevelés Gyermekek, szociológia	1. Neveléstörténet 2. Művelődéstörténet- gyermeknevelés- -kisgyermekkor 3. Gyermekkor ábrázolása

A példákban annak ellenére, hogy nincs két teljesen egyforma, sok hasonlóság és különbség is megállapítható. A HBMK és KJMK tárgyszavazása annyiban hasonló, hogy egyik sem tartalmazza azt az embercsoportot vagy korcsoportot, akikről vagy amelyekről a mű szól (gyermekek vagy gyermekkor). A családi jelzőt négy helyen tartották fontosnak, ebből egy helyen hátravetve, vagyis nem dominánsnak. A legfontosabb tartalmi tárgyszavak (gyermeknevelés, neveléstörténet, művelődéstörténet) három helyen is szerepelnek. A művelődéstörténettel asszociatív értelemben használt *civilizációtörténet* kifejezés használata azonban megkérdőjelezhető, félrevezető lehet.

Alaktanilag mindenféle típus előfordul a példák között: egyszerű uniterm jellegű szótövek (történet), összetett szavak (gyermeknevelés stb.), jelzős szerkezet (családi nevelés) és szintaktikai szerkezet (gyermekkor ábrázolása).

A helyesírás is változó, a kisbetűk és nagybetűk használatában minden új tárgyszófelvétel többségében nagybetűs, a láncon belüli altárgyszavaké kisbetűs, egyedül a KJMK-ban használják következetesen a köznévi tárgyszavak kis kezdőbetűit. A szintaxisra (láncolásra) a KJMK-ban és az S-K-ban látható törekvés, a többi példában nem jellemző a használata.

 Prédikáció, retorika, irodalomtörténet : a magyar nyelvű halotti beszéd a 17. században /
Kecskeméti Gábor ISBN 963-9104-26-4
Tárgyszavak

BDMK
magyar irodalom, történet 17. sz.
prédikáció
retorika

HBMK
Magyar irodalom
Prédikációk
Történet
Retorika
17. század

KJMK
–

KKMK
magyar irodalom története
retorika

MVKK
Magyar irodalom
Történelem
Prédikáció, magyar irodalom
Retorika
Homiletika

S-K
1. Halotti beszéd – magyar – 17. század

A legszembeütőbb sokféleség a magyar irodalomtörténet szaktárgyszó különböző megkerülése a 'magyar irodalom, történet ~ Magyar irodalom; Történet ~ magyar irodalom története ~ Magyar irodalom; Történelem' alakváltozatokkal.

A retorika köznévi tárgyszó használata a kezdőbetű változatait leszámítva egységes. A prédikáció azonban háromszor háromféleképpen található, van egyes számú és többes számú alakja, és egy hátravetett tautologikus kiegészítése.

Kétértelműsége ad lehetőséget a Halotti beszéd használata, hiszen ez első magyar nyelvemlékünk címkezdete is (Halotti Beszéd és Könyörgés), amit gyakran használnak rövid változatában, ám itt műfajként szerepel. A címek is lehetnek homonimák, ebben az esetben például egy cím közkeletű rövid változata egy műfajjal azonos alakú. A „magyar” jelző önmagában is többértelmű, nem világos, hogy mire vonatkozik: a nyelvre, az irodalomra?

 A tudományos forradalmak szerkezete / Thomas S. Kuhn ISBN 963-379-362-9
Tárgyszavak

BDMK
–
Tudománytörténet
Tudományfilozófia
Forradalom
Tudományos felfedezés
Tudománytan

HBMK
Tudománytörténet
Tudományfilozófia
Tudomány–Történet

KJMK
–

KKMK
–
1. Tudománytörténet – 18-20. sz.
2. Tudományos forradalom
3. Tudományfilozófia

MVKK
–

S-K

A Somogyi Könyvtár tárgyszavai a legpontosabban tükrözik a közismert kuhni mű tartalmát és sajátos terminológiáját, amely bekerült a tudományos szaknyelvbe. A 'forradalom' kifejezés lebegő tárgyszavas alkalmazása félrevezető és pontatlan, hiszen ebben az általános értelemben történelmi szakkifejezésként él a köztudatban. A 'tudomány-

tan' kifejezés pedig a -tan utótag miatt kevésbé használatosnak, avultnak hat.

Az időintervallum megadása is csak az utolsó példára jellemző, pedig fontos informatív, szűkítő elem a 'tudománytörténet' közlése mellett.

 A cigány népeesség Magyarországon : dokumentáció és adattár / Kertesi Gábor, Kézdi Gábor
ISBN 963-03-6352-6
Tárgyszavak

BDMK
Cigányság
Adattár
Magyarország 1893-1993

HBMK
Cigányság
Magyarország
Adattárak
19. század

KJMK
Népeesség-statisztika
Cigányság

KKMK
cigány kisebbség
népeességstatisztika
adattár

MVKK
Statisztika, etnikai
Cigányok, magyarországi

S-K
1. Szociálgeográfia – Magyarország – cigányok
2. Társadalomstatisztika – cigányok – Magyarország
3. Cigányok – Magyarország – statisztika

A példákban a cigány etnikum megnevezése jelenti a legfontosabb kifejezési problémát: 'cigányok ~ cigányság ~ cigány kisebbség ~ cigányok, magyarországi' párhuzamos használatú tárgyszavakban. A népeességstatisztika kifejezés helyett az S-K-ban a fölérendelt társadalomstatisztika kifejezést használják, ugyanakkor az idegen összetételű, nehézkes szociálgeográfiát alkalmazzák a társada-

lomföldrajz helyett. A szegedi plurális láncú mintában gépi környezetben tautologikusan hat a cigányok és Magyarország többszörös használata.

Az 'adattár' és 'adattárak' kifejezések formai tárgyszavak, ezt azonban sehol sem jelölik, hacsak a többes számú alak használata nem ezt jelenti, de erről sincs információ.

 A lappangó örökség : fejezetek a preszókratikus filozófia antik hagyományozásának történetéből / Steiger Kornél ISBN 963-9134-09-0
Tárgyszavak

BDMK
–
Filozófia
Görögország
Filozófiatörténet
Ókor
Preszókratikusok

KJMK
Filozófia
történet
ókor
Görögország

KKMK
filozófiatörténet
preszókratikus
filozófia

MVKK
Filozófia
Görögország,
rég
Történelem

S-K
1. Filozófia-ókor
görög
2. Görög filozófia-
-preszókratikus

Gyakorlatilag ugyanazok a kifejezések fordulnak elő, csak különböző alakváltozatokban ('filozófiatörténet' és 'filozófia történet' és 'filozófia' + 'történelem', 'ókor' és 'ókor', 'preszókratikus' és 'preszókratikusok'). A 'Görögország' és 'görög filozófia' jelentése azonban teljesen más. Az első csupán a helyszíne a preszókratikus filozófiának, de nem a témája. A dokumentum nem Görögországról szól, hanem a görög filozófiáról, tehát az ország megadása félrevezető találatot eredményez.

Az MVKK-ban az ország után hátravetett 'rég' jelző megadása a pontosítás szándéka helyett relativizálja a jelentést, hiszen mi az értelme annak, hogy 'rég Görögország'? Ugyanitt az önállóan megadott történelem kifejezés többértelmű, még a filozófiával együtt használva sem azt fejezi ki, amit a filozófiatörténet szaktárgyszó pontosan jelöl.

 A katolikus iskola ezeréves története Magyarországon / Mészáros István ISBN 963-361-126-1
Tárgyszavak

BDMK Iskola Magyarország, történet 10-20. sz. katolikus egyház	HBMK Iskola Magyarország Történet 10-20. század	KJMK Iskolatörténet Köznevelés történet Magyarország Katolikus egyház–Iskolák–Magyarország–Adattárak
KKMK Oktatástörténet katolikus egyházi iskola	MVKK Iskola Oktatásügy 10-20. század Magyarország	S-K 1. Egyházi iskola – katolikus – Magyarország – története

Történeti megközelítésű dokumentumok esetén fontos feltüntetni az időhatárokat. Három esetben azonosan közölték az időhatárt, a másik háromban azonban egyáltalán nem, vagyis időben „nyitva hagyták” a tárgyszavak értelmét. Az iskolatörténet kifejezéseknek akkor van jogosultságuk, ha konkrét iskolák történeteit vagy fejezeteit tartalmazza a dokumentum, az oktatástörténet pedig az oktatási módszerek változásainak bemutatását jelenti.

Az egyházi jelleg és a felekezeti hovatartozás fontos információ, ezért nem mellőzhető a tárgyszavak

közül. Ennek változatai is sokfélék, 'egyházi iskola – katolikus', 'katolikus egyházi iskola' és 'iskola – katolikus egyház', ami a tárgyszavak felőli visszakeresésben különböző keresőkérdésű megközelítést, a találati halmazokban pedig változó pontosságot eredményezhet.

Az MVKK-s példa nem fejezi ki, hogy a dokumentum csak a katolikus iskolákról szól, ezért a tárgyszavak együttes értelme tágabb, mint amit a dokumentum témája magába foglal.

 Nyelvi jogok : a modern állam nyelvi jogának alapvető kérdései, különös tekintettel Európára és az európai integrációra / Andrassy György ISBN 963-641-654-0
Tárgyszavak

BDMK –	HBMK Európa Nyelvhasználat Jog, közigazgatási 20. század	KJMK Európa – Nyelvhasználat – Jog 20. sz. Jog, nyelvi – Európa 20. sz. Nyelvhasználat – Jog – Európa	KKMK emberi jog	MVKK Nyelvhasználati jog Európa Európai integráció	S-K –
-----------	--	--	--------------------	--	----------

Az, hogy a nyelvhasználat közigazgatási, nyelvi, nyelvhasználati vagy emberi jog-e, valóban nehezen eldönthető, hiszen mindhárom szempontból megközelíthető, ha átfogó értelemben tárgyalják a témát. A vagylagos használat azonban ezekben az esetekben többféle megközelítést jelent. Hiányzik

azonban az 'anyanyelv' tárgyszó, pedig annak a nyelvhasználatáról van elsősorban szó. A KJMK-s értelmezés tautologikus, ugyanakkor bizonyos elemei túl tág értelmezést tesznek lehetővé (pl. 'Európa 20. sz.' és 'Jog 20. sz.').

 A matematikai gondolkodás természete / szerk. Robert J. Sternberg, Talia Ben-Zeev
ISBN 963-9069-78-7
Tárgyszavak

BDMK Gondolkodásfejlesztés Matematika	HBMK Gondolkodásfejlesztés Tanulmányok Matematika	KJMK Gondolkodásfejlesztés–Tanulmányok Matematika–Gondolkodásfejlesztés–Tanulmányok
---	--	---

KKMK
matematika
gondolkodásfejlesztés
egyetemi, főiskolai tankönyv

MVKK
Matematikai logika
Logikai módszertan
Gondolkodás

S-K
1. Gondolkodás – matematikai – tankönyv

Négy esetben azonos főtárgyszóként szerepel a matematika, egy esetben jelzőként és altárgyszóként áll, egyben pedig eltér a szakterület megítélése, hiszen a matematikai logika a matematika és logika sajátos önálló, határ-tudományterülete. A 'gondolkodásfejlesztés' is négy esetben azonos alakban szerepel, az utolsóban csak a 'gondolkodás' alak található.

Alapvetően eltérnek egymástól a formai tárgyszavak, két esetben egy általános műfaji kifejezés a 'tanulmány' áll, egy esetben a 'tankönyv', ami a maga nemében már specifikusabb, de még így is tágabb értelmű, és egy esetben a tankönyv szintjét is megjelölték (egyetemi, főiskolai). Formai tárgyszavakat akkor célszerű közölni, ha jelentőségük van, és ha pontosan ki tudják jelezni a formát.

 Biogazdálkodás : az ökológiai szemléletű gazdálkodás kézikönyve / Seléndy Szabolcs
ISBN 963-356-215-5
Tárgyszavak

BDMK
Biokert
biológiai növénytermesztés

HBMK
Állattenyésztés, biológiai
Biokertészet
Mezőgazdaság, biológiai

KJMK
–

KKMK
Biokertészet
Állattenyésztés

MVKK
Biokert
Biológiai növénytermesztés

S-K
1. Növénytermesztés – biológiai növényvédelem
2. Növényvédelem, biológiai

A dokumentum témája ezekből az esetekből egyáltalán nem egyértelműen derül ki, hiszen két esetben úgy találták, hogy nemcsak a növénytermesztésről, hanem az állattenyésztésről is szól a mű, három esetben viszont csak a növénytermesztésre

vonatkozóan ítélték meg a tárgykörét. (A cím alapján mindkettő benne van.) Négy esetben használták a biokert vagy biokertészet kifejezést, de két helyen ezt szinonimával is közlik (biológiai növénytermesztés).

 Pogány kísértés / Molnár Tamás ISBN 963-9302-12-0
Tárgyszavak

BDMK
civilizáció, keresztény
filozófia

HBMK
Vallásfilozófia
Filozófia
Kereszténység

KJMK
Természetes vallás vallásfilozófia
Civilizáció, keresztény–Filozófia
Filozófia–Civilizáció, keresztény

KKMK
mítosz
vallásfilozófia
keresztény filozófia

MVKK
Civilizáció
Filozófia
Kereszténység

S-K
1. Vallásfilozófia

Egy kivétellel általánosan használták a vallásfilozófia tárgyszót és a keresztény jelzőt vagy a kereszténységet. A civilizációt három helyen fontosnak tartották kifejezni, három helyen pedig nem. Sajátos eufemizmus a KJMK-s megfogalmazás, a 'természetes vallás', amelynek nem igazán követhető a tartalma. A filozófia önmagában álló használata tág értelmezést ad, mint ahogy a civilizáció is.

Az azonos dokumentumok tárgyszavainak összehasonlítása azt mutatja, hogy a hasonlóságok ellenére a használónak sok különböző alkalmazási módszerrel kell szembesülnie. A könyvtárak használói köre ugyan a használói szokásgyakorlat alapján ráhangolódik az alkalmazott információkereső nyelvre, de ez nem mentesíti a könyvtárakat az egységességi elvek alól, amelyek a szabályozott

információkereső nyelv rendszerének alapjait, kereteit alkotják. Nemcsak a felhasználók, hanem a feltárók szempontjából is megfogalmazható elvárás, igény lehetne, hogy ezeknek az elveknek a magyarországi közkönyvtárakban hasonló módon kellene működniük.

Megközelítés a tárgyszavak felől

Történelmek és történetek

Az információkereső nyelvben azokban az esetekben, amikor ugyanazt a témát keressük, és többféle feltárási módban találjuk meg, sajnos a nyelvi változatosság egyáltalán nem „gyönyörködtet”. Ugyanannak a tárgykörnek a különböző módszerű tárgyszavas kifejezése nemcsak a különböző könyvtárak között, hanem egy könyvtáron belül is előfordulhat.

A 'magyar történelem' mint átfogó téma, vagy mint egy-egy korszak történelme a gyakran keresett kifejezések közé sorolható. Előfordulhat olyan szerkezetben, amikor az ország neve után megadják a történelem kifejezést, és még egy időszakot is (pl. Magyarország, történelem 1848-1849). Rövidebb változata az ország és az évszám közlése (pl. Magyarország 1848-1849). Harmadik változat a birtokviszonyos szintaktikai szerkezet használata (pl. Magyarország történelme), negyedik pedig az országnév és a történet kifejezés használata időszakkal vagy a nélkül (pl. Magyarország, történet 11. sz.) (BDMK).

Ha önálló felvételnél közlik a történelem kifejezést, akkor a szerkezetben az országnév és az átfogó fogalom kifejezései külön állnak, csupán logikai metszetük fejezi ki a 'magyar történelem' jelentéstartalmát (pl. Magyarország + Történelem). Ezzel párhuzamosan azonban egy-két esetben a 'Magyar történelem' jelzős szerkezet is előfordul (HBMK).

Olyan példa is található, ahol fölismerték a 'magyar történelem' szaktárgyszó alkalmasságát a téma kifejezésére, hierarchikus szerkezetben megadva a fölérendelt és alárendelt kifejezéseket (KKMK). A fogalmi szinten abból ered ez a megnevezési zavar, hogy a történelem – történet témát hol a néphez, hol az országhoz társítják. Súlyosabb a helyzet akkor, ha párhuzamosan használják ezt a kettős társítást, amit a találati halmaz is jelez (pl. magyar történelem: 157 találat, és Magyarország történelme 225 találat) (MVKK).

Előfordul azonban olyan eset is, hogy a 'Magyarország történelem' tárgyszavas keresésre 526, a 'Magyarország történet' keresőkérdésre 437, és a 'magyar történelem'-re 166 találatot kapunk (S-K). Hasonló ehhez a 'Magyarország – Történelem' (1162 találat), 'Magyarország története' (349) és 'magyar történelem' (53) változat (KJMK).

Népnevek

A gyűjtőfogalmi népneveket általában többes számban használják a különböző könyvtárakban, bizonyos népcsoportok esetében ezenkívül a nép nevének -ság, -ség képzős alakját is alkalmazzák, sokszor azonos jelentésben, értelemben (pl. zsidóság, magyarság, de nem jellemző a csehség vagy lengyelség használata a népcsoport megnevezésére). Van, ahol a cigányok népnévnél található nagyobb találati halmaz, a cigányságnál kisebb (HBMK), de többségében a 'cigányság' halmazok a nagyobbak (KJMK).

Adódik olyan eset is, hogy a népnév megnevezésére a 'cigányság' kifejezés használatos, a cigányok csak birtokos szerkezetben található ('cigányok története') a 'cigány' pedig jelzőként (cigány irodalom) (MVKK). Egy helyen a nép neve következetesen 'cigány kisebbség' alakban fordul elő (KKMK).

Egy másik egységes értelmezés szerint a népnévre csak a 'cigányság' alakot használják (BDMK). Látható, hogy a népnév többes számú gyűjtőfogalma és képzős alakja rokon értelemben, szinonimaként szerepel, amit az esetek felében egységesítettek ('cigányság' és 'cigány kisebbség' alakban), a másik felében nem tekintették őket szinonimának, a találati halmazok eredményei azonban nem tükrözik a jelentésbeli különbséget. A 'cigányok' kifejezéshez képest a 'cigányság' eufemisztikusabb, bár a cigány szótó azonos. A 'roma' vagy 'romák' megnevezést a népre vonatkoztatva jellemzően nem használják a közkönyvtárak, amiben bizonyos szempontból árulkodóan megnyilvánul a közfelfogás kétséges toleranciája.

Hivatalos vagy népszerű alakok

Ellentmondásos megközelítéseket eredményezhetnek az olyan kifejezések alkalmazásai, amikor a terminológia a hivatalos és népszerű alakok között váltakozik, a természetes nyelv pedig a kétféle alakváltozatot nem feltétlenül következetesen használja az összetételekben. Ilyen esetek fordulnak elő például a népszerű 'autó' kifejezés és a hivatalosabb 'személyautó, személygépkocsi, esetleg gépkocsi' alakváltozataiban.

Az összetételekben gyakran a népszerű alak áll előtagként, tehát ha a hivatalos alak használata mellett döntünk (személygépkocsi), számolnunk kell azzal, hogy többszörös összetétel helyett az egyszerűbb, népszerű alak fog helyette szerepelni (nem személygépkocsi-verseny, hanem autóverseny, vagy személygépkocsi-gyártás helyett autógyártás). Az információkereső nyelvben az autószemélygépkocsi-személyautó kifejezések szinonimákat alkotnak, ezért választani kell közülük. Ahol például a személygépkocsi alakot választották, az összetételben nagyon nehézkes a 'gépkocsi-verseny' kifejezés (6 találat), ami nem is jut mindenkinek eszébe, ezért vele párhuzamosan az 'autóverseny' (103 találat) is előfordul (BDMK). Máshol is ragaszkodtak a 'személygépkocsi' alakhoz, de a gyártását 'autógyártás' néven fejezték ki (HBMK).

A hivatalos alak kedvelése jellemző az olyan dokumentumokban, amelyek különböző márkájú autókról szólnak (személygépkocsi: 16 találat), az 'autók' tárgyszóhoz 27 találat kapcsolódik, a 'gépkocsi'-hoz 48, az *Autók enciklopédiája* című dokumentumhoz viszont a *gépkocsi – típusok 1945-2000* tárgyszóláncot kapcsolták (KJMK). Két helyen következetesen és egységesen az 'autó' tárgyszó használata mellett döntöttek (KKMK és S-K). Utóbbiban egyetlen esetben ugyan a 'személyautó' és 'autó' tárgyszót egyszerre alkalmazták.

Ahol az 'autó' kifejezést csak az összetételeiben alkalmazzák, a tárgyszavas keresés olyan irreleváns halmazt eredményezhet (55 találattal), amelyben az 'Autókatalógus' tárgyszó és az AutoCAD tárgyszó is megjelenik. Mellette a 'személygépkocsi' hivatalos alakra 9 találatot, a 'gépkocsi'-ra 20 találatot kapunk. Ezekben az esetekben a szinonimitást nem számolva, az irrelevancia esélye is megnő az önálló értelmű és az előtag szerepében álló tárgyszó automatikus összekeresése miatt.

Kváziszinonímia

A kváziszinonímia értelmezése a könyvtári szakirodalomban különböző megfogalmazásokban és jelentésekben található meg. Az olasz tárgyi feltárás elveiben a kváziszinonimák olyan, a természetes nyelvből az információkereső nyelvbe kerülő kifejezések, amelyeknek csak a természetes nyelvben létezik eltérő jelentésük, ezért az indexeléskor ezeket egységesíteni kell. „A valódi egyenértékűség mellett (ahol a természetes nyelv is szinonimaként értékeli a kifejezéseket) kváziszinonímia is van, azaz ahol a természetes nyelvben a

kifejezéseknek eltérő jelentésük van, az indexelés szempontjából azonban szinonimákként kezeljük őket” [2].

A nyelvészeti irányzat egyik legnagyobb képviselője, *William John Hutchins* szerint kváziszinonimákról azokban az esetekben beszélhetünk, ha a szemémák több mint egy szemantikai összetevőben eltérnek (pl. *Értekezlet – Tárgyalás, Agár – Kutya, Vadászkutya–Vadászat ÉS Kutya*) [3].

A magyar könyvtári szakirodalom fő szakértői szerint a szinonimák „népes családjának oldalági rokonai a kváziszinonimák (például fű és gyepe, alkohol és etilalkohol, vagy hegycsúcs és hegyorom) a köznyelvben gyakran bővebb értelmű (általánosabb) és szűkebb értelmű (speciálisabb) szavak, kifejezések lépnek fel kváziszinonimaként” [4].

A dokumentumok tartalma a feltárás szempontjából változatos mélységű indexelést igényelhet. Egy témát átfogóan tárgyaló mű esetén a tárgyszavak is átfogóak, megfelelően reprezentálva a tartalmat. Az egyes tárgykörök átfogó nemfogalmi alatt azonban az esetek nagy részében specifikus fogalmakat kifejező tárgyszavak használatára is szükség van. Abban az esetben, ha a specifikus fogalom helyett a témát a genus terminológiájával fejezik ki, kváziszinonimákról beszélhetünk.

A daganatos betegségek esetében elvileg ilyen lehet a jó- vagy a rosszindulatú daganatnak (a ráknak) a fölérendelt fogalmával való helyettesítése. Hiszen előfordulhatnak olyan dokumentumok, amelyek általában a daganatos betegségekről, típusaikról szólnak, ám ha csak a rákról mint betegségről van szó, akkor azt specifikusan célszerű fölvenni, hiszen még annak is számos típusa fordulhat elő (gyomorrák, mellrák, tüdőrák stb.). Ha tehát a 'daganatos betegség' tárgyszó találati halmaza (26) és a 'rákbetegség' tárgyszó halmaza (11) között a legkülönbözőbb ráktípusok megoszlának, akkor nem volt a kifejezések fogalmi és jelentéstartalma tisztázva, vagyis kváziszinonímia áll fenn (BDMK). Így a gyomorrák pl. a daganatos betegség halmazban, a prosztatatarák viszont a rákbetegség halmazban fordul elő.

Máshol a rák mint betegség értelmezős szerkezetben fordul elő Rák [Betegség] (4 találattal), a daganatos betegségeket pedig a Daganatok tumorok (14 találat) kifejezés gyűjti össze. A tumor a daganat orvosi szaknyelvi szinonimája. Ebben az esetben is gyakrabban indexelték a fölérendelt kifejezéssel a dokumentumokat, akkor is, ha a rákról szólt (KJMK).

Van, ahol egységesen csak 'rák [betegség]' változattal találkozhatunk (MVKK). Máshol a rák után nem értelmezős, hanem altárgyszós azonosító szerepel (Rák – betegség), a 'Daganatos betegségek' tárgyszó pedig jelzős szerkezetben áll. Abban az esetben, ha a dokumentum a rákról mint betegségről szól, de csak a daganatos betegségek tárgyszó szerkezettel indexelik, a kváziszinonimitás esete áll fenn, hiszen specifikus kifejezés helyett a főlérendelt kifejezést alkalmazzák, pedig nem minden daganatos betegség rák, viszont minden rák daganatos betegség.

Égyes és többes szám, forma és tartalom keveredése

A tárgyszavak kiválasztásában nem csak a magyar nyelvben okoz gondot az egyes és többes szám alkalmazásának kérdése. Az idegen nyelvű adatbázisokban általában gyakrabban és bátrabban alkalmazzák a többes számú alakokat, mint a magyar nyelvben. Az olasz tárgyi feltárásban a természetes nyelvből kiindulva spontán nyelvi szabályt, a megszámlálhatóság elvét alkalmazzák a kérdésben. „Általában tehát többes számú legyen a megszámlálható, egyes számú a megszámlálhatatlan dolgokat (anyag-fogalmak, elvont fogalmak stb.) jelölő kifejezések formája. Ez az elv nemcsak az egyes kifejezésekre, hanem a szótár egészére és az egyes kategóriákra is alkalmazandó, azaz vannak tendenciaszerűen plurális, illetve tendenciaszerűen egyes számú kategóriák” [2].

Ez az elv a magyar nyelvben nem alkalmazható következetesen, hiszen például az anyagnevek között fordulnak elő olyanok, amelyeknek gyűjtőfogalmát többes számban használjuk (pl. fémek és nem fémek). A gyűjtőfogalmak többes számú használata sem lehet egységes elv, bár sokszor eldönti a kérdést (pl. névnevek esetén egyértelmű a használata). A magyar nyelvben sokkal inkább a szemantikai szinten dől el, hogy melyik alakot használhatjuk. Ha az egyes és többes számú alak között jelentésetérés mutatkozik, akkor a megfelelő jelentés megválasztása fogja meghatározni a számbeliséget (pl. a magyar és magyarok különbsége). A magyar logika és nyelv szokás nem feltétlenül a megszámlálható és megszámlálhatatlan fonálán halad, beszélhetünk 'felszín alatti vizekről', de nem mondjuk, hogy 'felszín alatti szenek', legfeljebb 'szénrétegek'. Vagyis az egyes és többes szám kérdése elsősorban nyelvi szintről, „felülről”, a jelentés felől szabályozott, és nem kívülről, a valóság felől (hogy fizikailag megszámlálható vagy sem). Ezért nem kerülhető meg az információkere-

ső nyelvben sem a többes szám, de léteznek olyan esetek, amikor kétféleképpen is használható.

Az információkereső nyelvben ez a kettősség leggyakrabban akkor fordul elő, amikor az ETO formai alosztásainak mintájára formai tárgyszavakat használunk. Amikor egy műfaj vagy dokumentum-típus összefoglaló formai nevét megadjuk, elvileg egyes és többes számot egyaránt használhatunk, de a kettő egyszerre azonos értelemben való használatát kerülni kell. Ilyen esetek mégis előfordulnak, pl. ballada és balladák, magyarázat és magyarázatok (HBMK). Ezt a kettősséget elsősorban az okozza, hogy a feltárásban zavart okoz a fogalom tartalma és terjedelme. Mivel a formai tárgyszavak elvileg nem a dokumentum tartalmára, hanem a formájára vonatkoznak, ennek analógiájára a tárgyszóalkotás nem a fogalom tartalmát, hanem a terjedelmét helyezi előtérbe, amelyben a fogalomra vonatkozó előfordulások összessége (többessége) található, ezért a többes szám alkalmazása nyelvtanilag ehhez illeszkedik. Itt tehát a valóságtól való elvonatkoztatás (dokumentum formája) és a fogalmi tükrözés enged a nyelvi csábításnak, amikor ilyen gyűjtőkifejezéseket alkalmaznak.

Máshol is következtlenül többféleképpen használják a formai tárgyszavakat (pl. 'tanulmányok', de 'statisztikai adat', és 'statisztikai táblázat', de 'útleírások', 'elméletek', de 'szöveggyűjtemény' stb.) (KJMK). Előfordul az is, hogy következetesen csak egyes számú alakokat találhatunk (pl. életrajz, dokumentum – MVKK; vagy angol vers, héber regény – KMKK).

A formai és tartalmi tárgyszavak megkülönböztetése legalább annyira fontos szempont volna, mint a formai tárgyszavak egyes vagy többes számának kérdése. Hiszen ha következetesen alkalmazzuk a formai tárgyszavakban az egyes vagy többes számot, még mindig összekeverhetjük a formát és a tartalmat. A keresés szempontjából pedig nem mindegy, hogy valaki a balladáról keres anyagot vagy balladá(ka)t keres.

Gyűjtőfogalmak esetén az egyes számú alak használata (pl. háziállat – KMKK) befejezetlennek, magyartalannak hat. A kereső a határozatlan cél esetén sokkal gyakrabban a gyűjtőfogalom többes számú alakját használja, mint az egyes számút (háziállatokat keres inkább, mint háziállatot, hiszen 'a háziállat' kifejezés mögött nem egy állat fogalmi képzete jelenik meg, amely minden háziállatra jellemző, hanem a szelektív, tetszőleges sokaságuké).

A formai és tartalmi tárgyszókeresztelés eseteiről akkor beszélünk, ha a feltáró kombinálja a dokumentum témáját, tartalmát és az azt közlő formát, dokumentumtípust vagy műfajt. Egyik formája ennek a hosszúra nyúló, címszerű tárgyszóláncos eset, pl. angol–magyar–német képes szótár, angol tematikus szótár, angol–magyar számítástechnikai szótár (KKMK). Ezek a keresztelések nemcsak azért rosszak, mert vegyítik a formai és tartalmi tárgyszavakat, hanem mert minden témánál hihetetlenül megnövelik a formai kifejezésekkel terhelt tárgyszavak listáját, akkor is, ha hátravetve állnak (HBMK).

Körülírás vagy körülíratlanság

A tárgyszavak böngészhető listája olyan felhasználóbarát segédeszköz, amelyből „felületi” rálátás nyílik az alkalmazott terminológiára. Ebbe a listába időnként olyan elemek is belekeverednek, amit a feltáró a nehezen megfogalmazható esetekben a saját egyéni nyelvi vagy a külső nyelvi kényszernek engedve a tárgyszavak közé felvett.

Körülírást az eufemisztikus kifejezések használata jelenthet, ha nem úgy fejezzük ki a témát, ahogyan azt a keresők használják. Előfordulnak azonban olyan esetek is, amikor adott környezetben egy kifejezés nagyon érthetőnek és értelmesnek tűnik, a szövegkörnyezetéből kiragadva (betűrendes tárgyszólistán) már elveszíti egyértelműségét pl. az 'aláírás-gyűjtemény' tárgyszó (KKMK). Hasonló az 'állati kártevő' körülírás is, ami jelentheti az állatokban kárt okozó lényeket (vírus, bacillus) vagy a (növényekben, ruházatban) kárt okozó állatokat (KKMK).

Nehezen értelmezhető például az 'apát' tárgyszó, nem egyértelmű, hogy egy apátról, apátookról vagy az apátságról mint egyházi foglalkozásról szól a hozzá kapcsolódó dokumentum. Ez az eset a körülírással ellentétes, vagyis túl kevésnek bizonyul az információ az értelmezéshez, a „körülíratlanság” jellemzi. Ugyanakkor a kifejezés nyelvtani homonima, azaz homográfia is, egyrészt szótári főnév, másrészt tárgyragos főnév is lehet (KKMK).

Többértelműek, mivel sajátos jelentésszerkezeti típust alkotnak a magyar nyelvben az anyagnevek, amilyen pl. az 'arany' főnév, ami melléknév is egyben, vagyis kettős szófajú szó. Az információkereső nyelvben ugyan melléknévként önállóan nem jellemző a használata, de főnévként is többféle dolgot jelölhet: 'a fémet', 'a belőle készült tárgyat', 'értékcsereeszközt'. Összetételével ez a polyszemantizmus egyértelműsíthető.

Az olyan tárgyszavak, amelyekről a tárgyszólistán böngésző felhasználónak nem egyértelmű fogalmak vagy képzetek jutnak eszébe, nem alkalmasak a felvételre. Ezek adott szövegkörnyezetben nagyon egyértelműek lehetnek, szövegkörnyezet nélkül azonban többértelműek, vagy homályos az értelmük. A 'háziszer' kifejezés önmagában nehezen értelmezhető. Ha a közelében található a 'házipatika' szintén nagyon egyéni felvétel, akkor következtetni lehet arra, hogy esetleg a 'természetgyógyászat' témakörét érintheti a róla szóló dokumentumok köre (KKMK).

Az eufemizmussal párhuzamosan a blaszfémia kifejezései is bekerülhetnek vagy bekényszerülhetnek a tárgyszavak közé, amikor a nyelvi rétegek bizonyos alkalmazásai nem kerülhetők meg (pl. argó vagy diáknyelv jellegzetesen helyettesíthetetlen kifejezései).

Kulcsszavak és tárgyszavak

Azokban az információkereső nyelvi rendszerekben, ahol a témát váltakozva fejezik ki szabályozatlan kulcsszavakkal, és valamilyen szabályozási szándék alá vetett tárgyszavakkal, nemcsak a polyszemantizmus, a szinonímia eseteinek a növekedésével, hanem a redundancia és a körülírás lehetőségeinek a sokszorozódásával lehet számolni. Ezekben ugyanazt a témát többféleképpen, eltérő találati halmazokkal lehet megtalálni (pl. Európai integráció és Európa – Integráció és Integráció, európai) (KJMK).

Az ilyen rendszerek szabályozatlan elvei valójában nagyon közel állnak a természetes nyelvi sokféleséghez (lehet, hogy ez lesz a jövő útja), mindaddig azonban, amíg a számítógépes szoftverek a jelentések felismerésében nem jutnak a megfelelő kezelés szintjére, az információkereső nyelvben intellektuálisan szükséges az egységesítő korlátozás.

A köznévi és tulajdonnévi lexikai állomány

A bibliográfiai leíráshoz kapcsolódó besorolási szabványok a tulajdonnevek kérdésében a megfelelő előírásokban rögzítik az alkalmazandó szabályokat. Ezek között néhány helyen található egyrészt külső, másrészt belső ellentmondás. Külső ellentmondásnak nevezhető az olyan eset, amikor egy könyvtári szabvány előírásai nincsenek szinkronban a magyar helyesírás szabályaival (pl. a folyóiratok nevének közlésében).

Belső ellentmondáshoz vezetnek az olyan esetek, amikor egy szabványon belül, vagy két szabvány között nem azonos elvek alapján állapították meg

a szabályokat. Ilyen ellentmondás például az, hogy az országok neve esetén a közkeletű magyar nyelvű alak az egységesített, míg a városoknál az idegen nyelvű, eredeti alak.

Az invertált fájlokban általában külön indexekben kezelik a különböző típusú tulajdonneveket, mivel azok azonosításához más-más kiegészítő adatokra és egyéb névelemekre van szükség. A használói felület felől azonban általában a köznévi és tulajdonnévi eredetű lexikai állományok azonos szinten és módon közelíthetők és kereshetők mint témák.

A példákban egy helyen fordult elő, hogy külön kereshetők voltak az „általános tárgyszavak” és a „kiről-miről tárgyszavak”. A köznévi és tulajdonnévi tárgyszókészlet azonban így is csak részben vált szét, mert az általános tárgyszavak között található a márkaneveket (pl. Adobe), a mozaikszavakat (pl. ÁFA) és a személynevekkel kezdődő közneveket jelölő (pl. Alzheimer-kór) kifejezések (KKMK). A többi, mintaként választott megyei könyvtárban a felhasználói felületről azonos szinten, közös mezőben kereshető a tárgyszavak köznévi és tulajdonnévi állománya.

Tárgyszóalkotási tendenciák a MOKKA adatbázisában

Közös katalogizálási felületen a tárgyszavak alkotásában szerepet játszó elvek, szempontok és a következményükben kialakuló tendenciák összességükben láthatók. Ezek a tendenciák is azt a megállapítást erősítik, hogy a gépi katalogizálásra való általános áttéréskor Magyarországon hiányoztak azok az egységes elvek, amelyek a tárgyszóalkotás gyakorlatát irányították volna. *Horváth Tibor* ugyan 1992-ben nyomatékosan felhívta a szakma figyelmét az Általános Tárgyszójegyzék szükségességére, ennek ellenére sem a gyakorlati, sem az elvi tárgyszóalkotási módszerek nem kerültek előtérbe. Ilyen előzmények után az elmúlt tíz évben a magyarországi különböző típusú könyvtárak elsősorban a könyvtártípusuknak, közvetve a használóiknak leginkább megfelelő tárgyszavas információkereső nyelvet alkalmazták házi gyakorlatukban.

A MOKKA közös katalogizálási felületén elsősorban azokat a tendenciákat követtük figyelemmel, amelyek a hiányzó egységes elvek miatt osztják meg a könyvtárak tárgyszóalkotási gyakorlatát. Összességében két alapvetően különböző tárgy-

szó-alkalmazási tendencia jellemző a MOKKA-n keresztül látható gyakorlatokban.

Az egyik nyelvhasználat a természetes nyelv felé közelíti a tárgyszavakat, szabályozatlanságukkal ezek a módszerek elmoszák a határokat a kulcsszavak és a tárgyszavak között (pl. a 'Romák a művészetben' vagy az 'európai felvilágosodás hatása' címszerű tárgyszófelvétel). A másik gyakorlat következetesen a szabályozott tárgyszavak alkalmazását követi, a szabályok azonban nem egységesek.

Grammatikai szinten a már említett két alapvető tendencia abban tér el egymástól, hogy a szabályozatlan tárgyszavak esetében nem jellemző a névszói normál forma alkalmazása (főnévi elvárás és alanyeset elve).

Az egyes és többes szám használatának kérdésében egységesen többes számú a gyakorlat a népnevek használatában. Egyéb közneveknél azonban kettős gyakorlat figyelhető meg (pl. felfedezés és felfedezések).

A formai tárgyszavak is kettős alakokban találhatóak meg: pl. forrás, atlasz, lexikon, életrajz, kiállítási katalógus, és források, tanulmányok, atlaszok, életrajzok.

Kettős alakban jelennek meg a felvételek a köznevek esetén a kezdőbetű tekintetében is, a kis és a nagy kezdőbetűt egyaránt alkalmazzák a tagkönyvtárakban (pl. felfedezések és Felfedezések, cigányok és Cigányok, romák és Romák). Jóllehet ez a kérdés keresési szempontból csak kisebb szépséghibának tűnik, tágabb értelemben, nyelvi szinten nincs szinkronban a magyar nyelv helyesírási szabályával, a köznevek kis kezdőbetűs alkalmazásával. A találati halmazok alapján ebben a kérdésben a gyakorlat teljesen megoszlik.

Az egybeírás és különírás kérdése nemcsak a grammatikai szinten jelentkezik, hanem a szemantikai szintre is kiható többszöröződések, azonos értelmű fogalmi szinonimákat eredményezhet (pl. magyar irodalom története és magyar irodalomtörténet).

Szemantikai szinten a többértelműség és a rokonértelműség kérdése mind a szabályozott, mind a szabályozatlan tárgyszavak esetén jellemző. A természetes nyelvhez közelítő szabályozatlan tárgyszavak esetére kevésbé jellemző az egyértelműség, mint a szabályozott felvételekre. A

természetes nyelvű alakok alkalmazásának esetén ugyanis megnő a poliszémia veszélye, a generatív grammatika elvének megfelelően megsokasodnak az elemek összekapcsolhatóságának esetei nemcsak morfológiai, hanem szemantikai szinten is. A 'Romák a művészetben' felvétel jelentése például még önmagában sem egyértelmű, hiszen jelentheti a 'romaábrázolásokat a művészetben' és a 'roma alkotókat a művészetben'. Az ilyen esetekben a redundancia vagy körülírás alkalmazása sikertelen, mert a szintaktikai szerkezet jelentése többértelmű.

A szabályozott tárgyszavak esetén jelentkező szinonimitás is többféle lehet. A természetes nyelvi eredetű szinonimák közvetlenül bekerülhetnek a tárgyszórendszerbe. A 'romák' és 'cigányok' párhuzamos alkalmazása a közkönyvtári szinten, a vizsgált példákban nem volt jellemző, ami a közfelfogás irányait jelzi. Az, hogy a MOKKA-ban mindkét alak megtalálható, összefügghet egy tágabb, toleránsabb használói réteg nyelvhasználatával (felsőoktatási és szakkönyvtárak), amely előnyben részesíti a pejoratív értelemmentes alak használatát is. A tolerancia mellett a szinonimitás esete természetesen ezért itt megjelenik.

A formai és tartalmi szinonímia kérdése a közös katalógizálásban is jellemző probléma. Az idegen és magyar nyelvű alakok párhuzamos használata rontja a pontosság arányát (pl. 'holokausz' tárgyszó: 16 találat, 'holocaust' tárgyszó: 124 találat).

A formai és tartalmi szinonimitás egyszerre előforduló eseteivel találkozhatunk a különböző formájú idegen nyelvi alakok (dyslexia [21 találat] és diszlexia [17 találat]), valamint a magyar alak (olvasási zavar [4 találat]) párhuzamos használata esetén. Nagyon megosztott a böngészhető indexek találati aránya a helyesírásilag különböző Gyermekpszichológia (99 találat), a gyermekpszichológia (106 találat) és a Gyermeklélektan (4 találat), gyermeklélektan (96 találat) felvételek között. A kis- és a nagybetűs írásmódok csak a felvételekben jelennek megkülönböztető szépséghibát, az indexekben való böngészés során láthatók, a visszakeresés találati halmazát nem osztják meg.

A tulajdonnevek névváltozatainak kérdésében is gyakran találkozhatunk a szinonimitás eseteivel. A személyek neve esetén sokszor a tulajdonnevek nem azonosítanak elég pontosan, ilyenkor a kiegészítő életrajzi vagy egyéb adatok jelenthetnek egyértelmű azonosítást.

A testületek neve esetén az időbeli névváltozatok, a korábban és később használt alakok változatai megkülönböztetik, ugyanakkor rokonítják is a testületeket.

A földrajzi nevek közlése is okozhat szinonimitást, ha azonos értelemben különböző alakok használatosak (pl. Romák–Cseh Köztársaság és Romák–Csehország).

Fogalmi szintű azonosságokat vagy logikai szinonimákat alkotnak az olyan szintaktikai szerkezetek, amelyek ugyanazt többféle módon fejezik ki. Ilyenek a MOKKA-ban a 'Magyar irodalom története' és a 'magyar irodalomtörténet' párhuzamos tárgyszófelvételek, amelyekre néha még a négyeszeres közlésmód is jellemző: 'Magyarország története', 'Magyarország-történet', 'magyar történelem' és 'Magyar történelem' felvételek.

A homonimák előfordulásai a MOKKA-ban hasonló problémákat vetnek föl, mint a közkönyvtári katalógusokban. A homonimák nemcsak a tárgyszavak nyelvi szintjén fordulhatnak elő, jöhetnek ezek a gyakoribb esetek, hanem kombinálódhatnak a fogalmi és jelentéstani esetek más előfordulásai-val. Hasonló a helyzet a *mérleg* tárgyszó esetén, mivel a *mérlegkészítés* vonatkozhat a súlymérésre használt eszközök és a gazdasági egyensúly, a számviteli mérleg készítésére is. Utóbbi esetben a mérleg (gazdaság) tárgyszó mellett ismét általánosabb értelmezés szerepel, míg az első, eredeti jelentésben használt tárgyszó mellett semmilyen értelmezés nem áll, vagyis a homonima nincs mindkét irányban feloldva.

Nehezebben kibogozhatók az olyan homonim esetek, amikor tulajdonnévi és köznévi azonos alakok jelentései keveredhetnek. A közkönyvtáraknál már említett *Halotti Beszéd* (mint műcím és mint műfaj) a MOKKA-ban is előfordul.

A külföldi példából már jól ismert értelmezős homonimákat a jelzős szerkezetű alakokkal azokban az esetekben célszerű helyettesíteni, ha az átfogó értelmű tárgyszót az értelmező egy önállóvá vált szakterület jelzőjével különbözteti meg (pl. matematika [analízis] helyett: matematikai analízis használata). A MOKKA-ban egyértelmű a második eset gyakoribb alkalmazása ('matematikai analízis': 268 önálló találat, 'analízis (matematika)': 52 önálló találat), a harmadik verzió az 'analízis – matematikai'.

Az *eufemizmus* – *blaszfémia* esetei a közös katalógizálásban is megtalálhatók (pl. 'hulladék' és 'szemét' párhuzamos előfordulásai, ami az egyik oldalról eufemizmusra, a másik oldalról blaszfémia-ára egyszerre lehet példa).

A tárgyszavas információkereső nyelv általános összefüggései

A gondolkodás és a nyelv kölcsönhatásai

Az információkereső nyelv használatában a gondolkodás és a nyelv alkalmazásának kölcsönhatásai együttesen érvényesülnek. A különböző gondolkodásból, nyelvhasználatból és nyelvszokásból eredő eltérések olyan sokféleséghez vezethetnek, amelyek jelentősen csökkenthetik az információkereső nyelv hatékonyságát és pontosságát. Általános probléma a változás kezelésének kérdése. A fogalmi és a nyelvi változások nem feltétlenül egyszerre, egyidejűleg zajlanak, nem mindig függenek össze egymással.

A tárgyszavas információkereső nyelv olyan többdimenziós dinamikus struktúra, amelynek horizontális tengelye a nyelvi rendszer, vertikális tengelye a fogalmi rendszer, harmadik dimenziója pedig az időbeli változások köré szerveződik. A vizsgált példák is azt a megállapítást igazolják, hogy a tárgyszavas információkereső nyelv elveiben és gyakorlatában a fogalmi és a nyelvi szint megkülönböztetése nem könnyű, ezért nem mindig szerencsés, hogy az alkalmazások során nagyon könnyen átléphetünk az egyik szintről a másik szintre, a kisebb fogalmi vagy nyelvi ellenállás irányába.

A nyelvi szinten a megkülönböztetés és felosztás eszközét, a fogalmi szinten pedig az azonosítást, osztályozást műveletét a feltáró tevékenységben egyszerre végezzük el. „Lefelé” a specifikus irányban, „fölfelé” pedig a generikus irányban látószólag egymásnak ellentmondva, valójában egymást kiegészítve támaszkodik egymásra a nyelvi és a fogalmi szint, a jelentések és fogalmak bonyolult hálózata.

A tárgyszóalkotás folyamatában ezeket a nehézségeket és ellentmondásokat az utalások és hivatkozások segíthetnek feloldani. A legegyszerűbb utalás a nyelvi szinten a „lásd”, a fogalmi szinten a „lásd még”, az időbeli tengely mentén az „előbb/utóbb” hivatkozás alkalmazása.

A következőkben összegezőszerűen áttekintjük az elemzett példák alapján az információkereső nyelv szabályozásának legfontosabb fogalmi és nyelvi szintű elveit.

Fogalmi szintű azonosítás

Arisztotelész a szinonimák kérdését a mai nyelvészeti gyakorlattól eltérően a fogalmi szinten szemlélte. Mivel a 'szinonim' kifejezés eredetileg 'együttes név' vagy 'közös név' jelentésben volt használatos, *Arisztotelész* szerint a közös fölérendelttel rendelkezők szinonimáknak tekinthetők. Ez a logikai szemlélet a 20. századi magyar nyelvészetben is megtalálható *Károly Sándor* szituatív szinonima fogalmában, azokban az esetekben, amikor a magyar nyelv stilisztikai-esztétikai szándékkal a szóismétlés kerülése céljából egy hiponima helyett a hiperonimáját használja (pl. rózsza helyett virág) – hogy a változatosság gyönyörködtessen.

Az információkereső nyelvben is előfordulnak olyan esetek, amikor hasonló, fogalmi szintű szinonimákkal (a fölérendelt az alárendelt helyére lép) találkozunk. Nyelvi kényszerből meg kell tenni ezt a lépést akkor, ha a nyelvi szintről hiányzik a fajfogalomnak megfelelő kifejezés (pl. a különböző idegen nyelvű távol-keleti küzdősportok esetén).

Fogalmi szintű azonosításra, vagyis fogalmi szinonimák alkalmazására szükség is lehet az olyan esetekben, amikor egy márkanévvel jelölt entitás fejezi ki a specifikus valóságot (pl. *Trabant* vagy *Windows*). Ilyen esetekben a fogalmi azonosítás nem más, mint a legközelebbi fölérendelt fogalom (*genus proximum*) értelmezőként való alkalmazása (autó vagy operációs rendszer). A fogalmi szintű értelmezős azonosítás informatív, redundanciájával támogatja a megnevezések pontosságát.

Nyelvi szintű azonosítás

Nyelvi szintű szemantikai azonosítást alkalmazunk az olyan esetekben, amikor a természetes nyelvből az információkereső nyelvbe formai és tartalmi szinonimák kerülnek.

A formai szinonimák, a rövidítések és teljes alakok, valamint az idegen és anyanyelvi alakok használata kérdésében általános szabályként megfogalmazható, hogy az előfordulások gyakorisága előnyben részesíti a preferált alakot. A mozaikszavak és feloldásaik kérdésében ez az elv nem minden esetben egyirányúan érvényes, hiszen előfordulhat, hogy a rövid vagy a teljes alak a gyakoribb.

A homonim rövidítések (pl. MNB) esetén egyértelmű a teljes alakra való hivatkozás, léteznek azonban olyan betűszavak, amelyek a köznyelvben elterjedtebbek teljes alakjuknál (pl. AIDS), ilyenkor a hivatkozás iránya fordított, vagyis a teljes alakról a rövid alakra irányul.

Nyelvi szinten általánosan jellemző az anyanyelvi alakok használatának előnyben részesítése, az anyanyelv védelme, itt is lehetnek azonban olyan esetek, amikor az idegen nyelvű alak elterjedtebb, gyakrabban használt, mint az anyanyelvi.

A helyesírási alternatívák kérdésében az anyanyelvhez közelebb álló meghonosodott alak és a gyakoriság egyszerre játszik szerepet a kifejezések megválasztásában (pl. jazz és dzsessz vagy holocaust és holokauszt).

A tulajdonnevek esetében a nyelvi szintű azonosítást a besorolási adatok szabványosítása mentén végezhetjük.

A nyelvi és fogalmi szintű azonosítás kölcsönösen kiegészíti egymást az információkereső nyelvi elemek alkalmazásában és használatában. Az alkalmazó és a használó ugyanis a természetes nyelven keresztül és a gondolkodás által mindkét szinten hasonló eszközökkel rendelkezik a reprezentációk megközelítéséhez.

A tárgyszavas információkereső nyelv elvi kereteinek összegezése

A nyelv és a gondolkodás kölcsönhatásainak vizsgálatában láthattuk, hogy a rendszerek tulajdonságai a szerkezetükön belül a kisebb részrendszerekbe is átöröklődnek. Megállapítható, hogy a nyelvi rendszeren belül a különböző szintek egymást kiegészítve, kiegyensúlyozva működhetnek. A tárgyszavas információkereső nyelvben a természetes nyelvihez hasonló szinteket különböztethetünk meg, ugyanakkor az is nyilvánvalóvá vált, hogy nemcsak a fogalmi és a nyelvi szint, hanem a szemantika és a morfológia vagy a szintaktikai kapcsolatok és a szemantika is közvetlen hatással lehetnek egymásra (minden mindennel összefügghet). A fogalmi és a nyelvi szintek váltakozó dominanciája miatt az információkereső nyelvben sem könnyű fölismerni az aktuális hatásokat, és megválasztani a megfelelő eseteket. A kölcsönhatások ugyanis akkor láthatók jobban, ha a különböző szinteket egymás felől is meg tudjuk közelíteni, fel tudjuk ismerni.

Irodalom

- [1] LOPES, Maria Inês–BEALL Julianne (szerk.): Principles underlying subject heading languages. München, K. G. Saur, 1999. 183 p. ISBN 3-598-11397-8
- [2] Olasz lépések a tárgyi feltárás új módja felé. = Könyvtári Figyelő, 12. köt. 1–2. sz. 2002. p. 154.
- [3] HUTCHINS, W. J.: Indexelő és osztályozó nyelvek, p. 413. = UNGVÁRY Rudolf–ORBÁN Éva: Osztályozás és információkeresés 1–2. Bp., OSZK, 2001. ISBN 963-200-424-8 ö. p. 543., 535.
- [4] UNGVÁRY Rudolf–VAJDA Erik: Könyvtári információkeresés. Bp., Typotex, 2002. 169 p. ISBN 963-9326-29-1 p. 19.

Források és rövidítések

BDMK (Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár)

<http://193.225.149.4:8080/olib/>

HBMK (Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár – korábban Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár néven)

<http://www.hbmk.hu/smweb.htm>

KJMK (Katona József Megyei Könyvtár)

<http://www.kjmk.hu/cgi-bin2/ntxcgi.exe>

KKMK (Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár)

<http://infoserver.kkmk.hu/katalogus/>

MVKK (Megyei és Városi Könyvtár Kaposvár)

<http://193.224.56.72/>

S-K (Somogyi-könyvtár Szeged)

<http://www.sk-szeged.hu/opac/index.html>

MOKKA (Magyar Országos Közös Katalógus)

<http://helka.iif.hu:8088/corvina/opac/wpac.cgi>

LCSH = Library of Congress Subject Headings

SIPORBASE = Sistema de Indexação em Português

ITKP = Instrukcja tematowania i katalogu przedmiotowego

UF = used for

BT = broader term

RT = related term

Beérkezett: 2005. III. 30-án.

Prókai Margit

a miskolci II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár állománygyarapítási csoportvezetője, kutatási területe az osztályozás és az információkereső nyelvek alkalmazása.

E-mail: pm@rfmlib.hu